

Toponímia de Puiggròs (Garrigues) segons el cadastre de 1745

Santi Arbós

DOI: 10.2436/15.8040.01.267

Resum

Partint del cadastre de 1745 del terme municipal de Puiggròs, a la comarca de les Garrigues, es fa el buidatge de la toponímia present, s'estudia des del punt de vista lingüístic, geogràfic, històric..., i se n'extreu una sèrie de conclusions.

Introducció

El present treball és un recull dels noms de lloc rurals del terme de Puiggròs segons el cadastre de 1745 (Arxiu Històric de Lleida: Cadastre, Puiggròs). El document estudiat porta el títol de *Catastro y nova recanació del lloch y terme de Puiggròs del corregiment de Lleyda execut lo corrent any de 1745*.

Puiggròs és un municipi de la comarca administrativa de les Garrigues (9,85 km², 334 msnm, 311 habitants [2010]), situat en la zona regada pel canal d'Urgell. Limita amb els municipis garriguencs d'Arbeca (E), les Borges Blanques (S), Juneda (O), i amb els del Pla d'Urgell de Torregrossa (NO), tret d'un sector on hi ha un enclavament de Juneda (els Inferns), i Miralcamp (NE).

La informació cadastral estudiada està distribuïda sempre seguint aproximadament les pautes de l'exemple següent:

“Sebastià Romeu. Pda. del Salat o Baca Roja.

L. Ab la Carrera de la Condessa

M. Ab lo terma de Castellots

P. Salvadó Ventosa

T. Ab lo Camí Ral” (pàg. 93).

Hem ordenat els topònims de manera alfabètica, col·locant a continuació un petit fragment del document i la pàgina on apareixen entre parèntesis. Alguns cops, es dona una molt breu explicació etimològica (que cal veure com una simple possibilitat que caldria confirmar amb l'estudi de documentació d'un període molt més ampli i la realització d'un treball de camp) i/o geogràfica.

Recull de topònims

Àliga, lo tossalet de l'

“Ab lo tossalet de la Àliga” (170).

Probablement a la partida del Pinell. Del nom comú *àliga* “àguila”. Encara se la denomina així actualment i té una alçada de 302 metres.¹

Arbeca a Torregrossa, lo camí d'

“Ab lo camí de Arbeca a Torragrossa” (178).

¹ http://ca.wikipedia.org/wiki/Tossalet_de_l%C3%80liga (15-09-2011).

Barquera, la

“Pda. de la Barquera” (110).

Es tracta del mot *barquera* amb el sentit de “mena de camp que es dóna en dot o posseeix un criat cultivador” (OC: II, 352).

Bassa, la

“Pda. de la Bassa” (81).

Bassa, lo camí de la

“Ab lo camí de la Bassa” (80).

Bassa Bovera, la

“Dit la Bassa Bobera” (19).

S’hi devia fer *bova* “boga, planta herbàcia perenne utilitzada per fer seients de cadira, estores, etc.” o s’hi devia posar a remullar, si no es refereix a la que era usada per abeurar els bous. El topònim es repeteix arreu de la nostra geografia i també a la propera vila de Juneda (Albaigès).

Bassella, lo tros de la

“Dit lo tros de la Basella” (196).

Potser un diminutiu de *bassa*. O referint-se a algú de cognom o renom *Bassella*, derivat en principi del poble d’igual nom proper a Solsona, o *Basella*, agregat de Siurana (Alt Empordà).

Borges, lo camí de les

“Ab lo camí de les Borges” (2).

Camí que conduïa a les Borges Blanques (també anomenada antigament *les Borges* (*Blanques*) d’Urgell), capital actual de la comarca administrativa de les Garrigues.

Cabanassa, la serra/serreta de la

“Ab la serra de la Cabanassa” (102); “Ab la serreta de la Cabanassa” (103).

Limitava amb terres de la partida del Salat. Es tracta d’un derivat de *cabana* amb el sufix augmentatiu *-assa* que està força estès per tota la geografia dels Països Catalans. Recordem el municipi nord-català homònim, a la comarca de l’Alta Cerdanya.

Camí de les Borges, lo tossalot del

“Ab lo tossalot del Camí de las Borjas” (39).

Límit d’alguns tros de la partida del Salat.

Camí Ral, lo

“Ab terras del dueño mediant lo Camí Ral” (51).

D’un antic *cami Reial* > *cami Real* > *camí Ral*.

Cantorella, la

“en da. pda. dita la Cantorella” (159).

Terreny que segurament es devia incloure a la partida del Pinell i Corredon. El mateix nom de lloc es repeteix a Juneda, Fullella i Maldà (Urgell) i, amb una forma similar, a la Pobla de Cérvoles (*Cantonella*), per no parlar més que de les zones properes. Nom d’origen gens clar i no tractat en les grans obres sobre la toponímia catalana. Potser de *canta ausella* “lloc on canten els ocells” (*canta ausella* > *Cantausella* > *Cantosella* > *Cantolella* > *Cantorella*) o un derivat de *cantal* “pedra, còdol” (vg. aquesta hipòtesi i algunes idees més a Arbós [2006]).

Carrerada, la

“ab la Carrarada” (88).

Via utilitzada per al desplaçament de ramats.

Carretera, la

“ab lo camí de Torragrossa y la Carretera” (35).

Carretera, l'hortet de la

“Dita lo hortet de la Carretera” (200).

Clota, la

“Dita los Colls o la Clota” (190).

De *clota* “clot gran”.

Clotal del Senyor, lo

Dita lo Clotal del Señor” (138).

Té un sentit similar a *clotada* “gran clot, terreny enclotat”.

Colls, los

“Pda. dels Colls” (144).

De *coll* “muntanyola, puig de poca alçada” o “pas entre muntanyes”. Per l’orografia del terme de Puiggròs i per l’ús plural, ens decantem per la primera d’aquestes opcions.

Colls de les Cometes, los

“Pda. dels Colls de las Cometas” (146).

Partida limítrofa amb el terme de Juneda.

Cometes, les

“Pda. dels Colls dita les Cometes” (148).

Partida que deu ser la mateixa que hem entrat com *los Colls de les Cometes*. Diminutiu de *coma*, “petita vall”.

Condessa, la carrerada de la

“Ab la carrerada de la Condessa” (91).

No hem de veure necessàriament en *condessa* un castellanisme sinó una variant antiga i popular de *comtessa*, tot i que el DCVB sí que ho considera de “influència castellana”.

Costa, lo freginal de la

“Dit lo freginal de la Costa” (197).

Creu, la carretera de la

“Ab la carretera de la Creu” (199).

Creu, l'hortet de la

“Dit lo ortet de la Creu” (199).

Creu, lo tros de la

“Dit lo tros de la Creu” (80).

Darrere lo Castell, lo tros de

“Dit lo tros de Darrera lo Castell” (1).

Tros que limitava amb el poble, el terme d'Arbeca i els camins de les Borges i de Lleida.

Darrere Vila

“Pda. de Darrera Vila” (119).

Devesa, la

“Pda. de la Devesa” (88).

Del nom comú *devesa*, “terreny vedat”.

Devesa del Senyor, la

“dita la Devesa del Señor” (145).

Deveses, la carrerada de les

“Ab la carrerada de las Devessas” (137).

Via pecuària.

Deveses del Comú, les

“Dita las Devesas del Comú” (142).

Devien ser o haver estat de propietat del municipi.

Domenges, los

“Pda. dels Diumenges” (3).

Del nom comú i antic *domenge*, “terra pertanyent al senyor”.

Era, lo freginal de l'

“Dit lo freginal de la Era” (198).

Era, lo tros de l'

“Dit lo tros de la Era” (26).

Era Vella, l'

“Dit la Era Vella” (21).

Eres, lo carreró de les

“Ab lo carreró de las Eras” (33).

Eres, lo freginal de les

“Dit lo fraginal de las Eras” (15).

Farrenya, lo tros de la

“Dit lo tros de la Farrenya” (5).

Tros que limitava amb el camí de Juneda. Potser una forma femenina del cognom *Farreny/Ferreny*, més aviat que no pas de l'adjectiu *ferreny(a)*, “de ferro, propi del ferro”.

Feixes, les

“Dita las Fexas” (177).

Del nom comú *feixa* “peça de terra de conreu, amb marges de pedra seca, en forma de terrassa als vessants muntanyencs”.

Franqueses, les

“Pda. de las Franquesas” (205).

Coromines (OC: IV, 274) diu que les *franqueses* eren establiments de pobladors que gaudien d'exempcions fiscals. En el nostre cas, devia tractar-se d'una partida que no pagava algun determinat tipus d'impost.

Freginal, lo

“Dit lo Freginal” (22).

Variant de *farraginal*, “camp destinat a cultius de farratge”.

Freginal, lo tros del

“Dit lo tros del Freginal” (17).

Lleida, lo camí ral de

“Ab lo camí ral de Lleida” (2).

Miralcamp, lo camí de

“part ab lo camí de Miralcamp” (142).

Miralcamp és una població limítrofa ja a la comarca del Pla d'Urgell.

Parada, la

“Pda. de la Parada” (12).

Deu tractar-se del substantiu comú *parada*, “tros de terra de conreu de certa extensió i generalment plana”.

Pinell, lo

“Dita lo Pinell” (164).

Partida que molts cops s'utilitza en la forma composta *lo Pinell i Corredon*. Del col·lectiu diminutiu llatí PINETULUM, amb el significat de “petita pineda” (OC: VI, 219)².

Pinell i Corredon, lo

“Pda. del Pinell y Corredon” (154).

La segona part del nom d'aquesta partida sembla contenir l'adjectiu arcaic *redon* “redó, rodó”, com a *Camprodon* (<*camp* + *rodon*). Potser es tracta de *cau redon*, amb la conversió

² Durant la presentació d'aquest treball al I Congrés de la SdO (Barcelona, 8-09-2011) es va comentar també la possibilitat que fos una variant d'un hipotètic *penell*, diminutiu de *pena*, “penya”.

au > *o*, gens estranya, o de *coll redon* (> *col redon* > *Corredon*), o de *quer redon*³, amb assimilació de la primera vocal a la vocal tònica (*e-ó* > *o-ó*).

Planot, la serreta del

“ab la serreta del Planot” (7).

Límit de la partida de Terrafort de Puiggròs.

Planot, lo

“ab lo Planot” (12).

Despectiu o augmentatiu de *pla*.

Pleta, la

“Pda. de la Pleta” (139); “Joseph Bellmun y corrals de la Pleta” (181).

Del nom comú *pleta* “edificació per estabular-hi animals”.

Pleta, lo tros gran de la

“Dita lo tros gran de la Pleta” (178).

Pleta Vella, la

“Dita la Pleta Bella” (193).

Prat, lo

“Dit lo Prat” (3).

Tros que limitava amb el terme d'Arbeca i el camí Ral de Lleida.

Queralts, lo tros dels

“dit lo tros dels Queralts” (156).

Al límit amb el terme de Juneda. El cognom *Queralt* és present entre els propietaris consignats en el cadastre de Puiggròs de 1745 i és encara avui abundant a les Garrigues.

Salat, lo

“Pda. del Salat” (39).

El *salat* és una planta amb el fruit de gust salat del qual, cremant-lo, s n'extreia sosa.

Serreta, la

“Ab la Serreta” (38).

Alineació muntanyosa que limitava amb algunes terres de la partida dels Tossalets.

Serreta de la Cabanassa, la

“Pda. de la Serreta de la Cabanassa” (107).

Sidamunt, lo camí de

“Ab lo camí de Sidemun” (151).

Tot i que el nom oficial d'aquesta població del Pla d'Urgell és *Sidamon*, la forma majoritària i popular, almenys actualment, és *Sidamunt* que ja documentem en aquest topònim de Puiggròs de dos segles i mig enrere.

Terrafort

“Pda. de Terrafort” (6).

Nom de diverses partides (Balaguer, Massalcoreig, Ivars d'Urgell, Torà, Cervera del Maestrat, Torroella de Fluvià... i, en plural, Espirà de Conflent, Llivia, la Fuliola, Tornabous...) amb el sentit de “terra de fertilitat mediocre però cultivable, apta per a conreus de secà” o “terreny argilenc de mal remoure” (DCVB).

Torregrossa, lo camí de

“Ab lo camí de Torragrossa” (23).

Torregrossa pertany actualment a la comarca administrativa del Pla d'Urgell, però la primera divisió de la Generalitat republicana la va incloure a les Garrigues.

³ Hipòtesi apuntada per l'amic Xavier Terrado durant el I Congrés de l aSdO (Barcelona, 8-09-2011) que considerem força probable.

Tossalets, los

“Pda. dels Tossalets” (38).

Partida que per alguna afrontació (“Ab los Tossalets” [38]) podem suposar que vingui del nom d'una sèrie de petites elevacions del terreny.

Tossalots, los

“Ab los Tossalots” (41).

Límit d'algun tros de la partida del Salat. Derivat augmentatiu o despectiu de *tossal*.

Vaca Roja, (la quadra de)

“Pda. del Salat o Baca Roja” (93); “dita la quadra de Baca Roja” (183).

Partida que limitava amb el terme de Castellots i de Juneda. Una *quadra* era un territori extens que havia estat sotmès a un mateix senyor. Sense que segurament tingui res a veure amb el nostre nom, *vaca roja* era el nom a diferents indrets de la moneda d'una unça o dobla de quatre (DCVB). Llevat que es tractés del preu pagat en un moment o altre per aquest territori.

Una altra explicació seria partir de *(o)baga roja*⁴, on el canvi *baga roja* > *vaca roja* s'hauria vist afavorit per una major “claredat” d'aquesta darrera forma.

Vaca Roja, lo tossalet de

“Ab lo tossalet de Baca Roja” (186).

Tocant o a prop del de Juneda.

Conclusions

Amb poc més d'una seixantena de topònims ens adonem que entre altres coses aquest recull ens dona notícia de diferents tipus de possessió del territori:

la Barquera

la Devesa

la Devesa del Senyor

les Deveses del Comú

los Domenges

les Franqueses

lo tros de la Farrenya

lo tros dels Queralts...

de construccions o usos humans:

la Bassa

la Bassa Bovera

lo tros de la Bassella

la serra/serreta de la Cabanassa

lo tros de Darrere lo Castell

les Feixes

la Parada

la Pleta

la Pleta Vella

lo tros gran de la Pleta...

del nom de les vies de comunicació o odonímia:

lo camí d'Arbeca a Torregrossa

lo camí de la Bassa

⁴ Agraïm aquesta suggeriment a l'amic Josep M. Albaigès de Juneda, on també es troba aquest nom de lloc, durant el I Congrés de la SdO (Barcelona, 8-09-2011).

lo camí de les Borges
lo camí Ral
la Carrerada
la carrerada de les Deveses
la carrerada de la Condessa
la Carretera
la carretera de la Creu
lo carreró de les Eres
lo camí Ral de Lleida
lo camí de Miralcamp
lo Camí de Sidamunt
lo camí de Torregrossa...

de la vegetació d'aquells temps o pretèrita, a través dels fitotopònims:

lo Freginal
lo freginal de la Costa
lo freginal de l'Era
lo Pinell
lo Prat
lo Salat
lo tros del Freginal...

o de l'oronímia, on destaquen les elevacions més aviat minses (*tossalets, colls, tossalots, serretes...*), o fins i tot el mateix poble, Puiggròs, situat a 334 metres d'alçada, de nom ben transparent:

lo tossalet de l'Àliga
lo tossalot del Camí de les Borges
la Clota
lo Clotal del Senyor
los Colls
los Colls de les Cometes...

També detectem que llevat d'alguns pocs casos (*Cantorella* i, potser, *Corredon*) els topònims de Puiggròs a mitjans del segle XVIII són perfectament interpretables partint de la llengua catalana d'aquell moment o anterior. Tal volta hi hauria un derivat directe del llatí, *Pinell*, i no semblen observar-se arabismes que potser serien esperables per la zona on ens trobem.

Per altra banda, cal remarcar que alguns dels cadastres fins a mitjans del segle XVIII representen un dels darrers documents oficials, amb repercussions fora del municipi, que encara estan redactats en la nostra llengua. El català, però, d'una manera o altra, farà la viu-viu en bastants ajuntaments petits en alguns usos més o menys marginals, interns, encara un segle més. Caldria que el tema fos estudiat i que els que fan treballs d'onomàstica prenguessin bona nota dels usos lingüístics dels documents que estudien

Bibliografia

- ALBAIGÈS, Josep M. "Apunts sobre hidrologia junedenc". Consultable en línia a <http://www.albaiges.com/juneda/apuntshidrologiajunedenc.htm>
- ARBÓS, Santi. "Sobre alguns topònims catalans en *Cant-(...)-ella*" dins *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, núm. 101, 2006. Consultable en línia a http://www.onomastica.cat/sites/onomastica.cat/files/5_Arbos.doc

- [DCVB] ALCOVER, Antoni Maria & MOLL, Francesc de Borja (1930-1962). *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Editorial Moll. Palma de Mallorca. Consultable en línia a <http://dcvb.iecat.net/>
- [OC] COROMINES, Joan (1994 i posteriors). *Onomasticon cataloniae*. Curial Edicions Catalanes. Barcelona.

Santi Arbós
Societat d'Onomàstica
Catalunya
santiarbos@yahoo.com